

Alenka Nedog

Nekatera vprašanja iz ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem v letih 1935–1937

Namen koreferata je osvetliti predvsem dve vprašanji, ki se zdita pomembni za razumevanje slovenskega ljudskofrontnega gibanja na njegovi prvi razvojni stopnji, v letih 1935–1937:

1. oblikovanje ljudske fronte spodaj, med množicami in
2. preusmerjanje delovanja komunistične partije iz podtalnega v javno delovanje.

Na Slovenskem ni bilo takoj objektivnih možnosti, da bi bila ljudska fronta nastala v klasičnem smislu kot dogovor med vodstvu meščanskih in delavskih strank za skupen nastop proti fašizmu, za demokracijo. Zato se je spčetka uveljavljala bolj kot množično gibanje v različnih oblikah in z različnimi imeni: Slovensko ljudsko gibanje, Slovenska ljudska fronta, Kmečko delavsko gibanje. V političnem življenju je to gibanje lahko učinkovalo toliko, kolikor je zaživel v množicah delavcev in delovnih ljudi ter se zakoreninilo v slovenskem narodu. Zato so tudi za oblikovanje slovenske ljudske fronte v vrhu, v sporazumih med različnimi meščanskimi opozicionalnimi skupinami in gibanji ter delavskimi organizacijami za skupen nastop za slovenske demokratične zahteve, prišle v poštev predvsem tiste grupacije, ki so izražale pozitivna hotenja različnih plasti slovenskega ljudstva.

Katere sile naj bi bila slovenska ljudska fronta zajela, da bi bila njena sestava ustrezala specifičnim družbenim, gospodarskim in političnim razmeram na Slovenskem? Predvsem delavski razred, ki pa je bil razcepljen na različne strokovne in politične organizacije ter društva. Zamisel o delavskem razredu kot zbiralnem jedru ljudskofrontnega gibanja se je lahko uresničevala samo prek enotne delavske fronte ter akcijske enotnosti delavstva. Toda hkrati z bojem za enotnost delavskega razreda je bilo mogoče pritegovati delavstvo tudi k splošnim akcijam ljudske fronte na temelju samostojnih delavskih zahtev nacionalnega značaja in na podlagi zahtev, ki so zadevale splošne koristi slovenskega naroda (npr. akcija za bolnišnico, pokojnine, amnestijo itd.). Ker se socialisti v imenu razredne politike dolgo časa niso menili za narodno vprašanje, je bilo potrebno delavstvu ideološko pojasnjevati, da slovenski narodni interesi niso v nasprotju z delavskimi.¹

Drugi del slovenskega ljudskofrontnega gibanja so sestavljale sile, ki so jih zbirala obrobna radikalna meščanska opozicijska gibanja in skupine v

¹ Prim. nepodpisano in nedatirano pismo »Dragi prijatelj« v arhivu CK ZKS (dalje navajam: ACK), fond kominterne (verjetno je to pismo E. Kardelja pokrajinskemu komiteju KPJ v Slovenijo):

okviru Kmečko delavskega gibanja (KDG), ki je bilo zarodek širokega ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem.

Tretji element, brez katerega ni moglo biti slovenske ljudske fronte, so bile katoliške množice v Slovenski ljudski stranki ali zunaj nje. Te naj bi po mišljenju partije pridobivali za program ljudske fronte ob teh vprašanjih: »Kaj je dala slovenskemu narodu Koroščeva politika kompromisov in pogajanj z velesrbskim kapitalom? Boj proti likvidaciji SLS in njenemu zedinjenju z radikali in muslimani v JRZ; zakaj se ne bi združile svobodoljubne sile na Slovenskem v boju za zahteve po narodni samostojnosti in enakopravnosti?«² Predvsem pa je bilo potrebno preprečevati oficialnemu klerikalnemu vodstvu, da bi odtegovalo katoliške množice od protifašističnega boja z argumenti, da je boj ljudske fronte naperjen proti religioznemu čustvovanju in da je ves političen boj na Slovenskem boj med vero in brezbožništvom, med Rimom in Moskvo. Slovenec je poleti 1936 napadel slovensko ljudsko fronto s tole alternativo: »Ali bo bodočnost katoliška ali pa komunistična, JNS-arska gotovo ne bo. Komunistem je v času svojega dela dobil že toliko oblik, da ga je danes že težko spoznati. Skriva se v najrazličnejših kožuhih, najnovejši pa je ljudska fronta, ki se je pojavila tudi med Slovenci.«³ Proti tem glediščem je ljudska fronta poudarjala, da se bije boj med slovenskim narodom in fašizmom in da je zato v njenih vrstah prostor za vse, ki se hočejo bojevati za koristi slovenskega ljudstva. Pot do katoliških množic je vodila prek akcij za glavne slovenske zahteve, prek Jugoslovanske strokovne zveze kot zbirališča najdoslednejših demokratičnih krogov bivše SLS in prek raznovrstnih intelektualnih opozicijskih struj v tako imenovanem krščanskosocialističnem taboru.

Program slovenskega ljudskofrontnega gibanja v prvem letu njegovega nastajanja, to je v letu 1935, ni v prvi vrsti poudarjal fašistične nevarnosti in boja za mir, temveč takratne težnje in zahteve po slovenski samostojnosti, demokratizaciji življenja in socialni pravičnosti, torej vse tisto, kar bi bilo mogoče uresničiti v bližnji prihodnosti in ob čemer so se lahko osredotočile vse slovenske napredne skupine. Z geslom: »Slovenijo Slovence« je klical v boj proti gospodarskemu zapostavljanju in izžemanju Slovencev in za enakopravnost slovenščine v uradih in šolah; zahteval je, da se ustavi eksekutivno plačevanje davkov, da se črtajo davčni dolgovi ekonomsko slabim in odgodi plačevanje dolgov; da se dajo kmečkim zadrugam brezobrestni krediti; terjal je svobodo tiska, zborovanja in organiziranja, svobodo verskega prepričanja, splošno amnestijo in ukinitev zakona o zaščiti države.⁴

Prav to novo usmeritev k vsakdanjim narodnim in socialnim zahtevam delovnih ljudi, nasprotno nekdanjim geslom o daljni prihodnosti, o sovjetski republiki in vladi delavcev in kmetov, s katerimi je prej partija skušala pridobivati množice, je klerikalno vodstvo najbolj napadalo: »Ako bi komunizem v obliki ljudske fronte gradil lepšo bodočnost, naj bi že bilo, toda izkušnja nas uči, da je komunizem za zatirane množice le rešitev z dežja pod kap. Zato pa komunizem ne govori veliko o bodočnosti, samo to neprestano vpije, kakšna strašna je sedanost. Zato se mora vsa moč katolicizma obrniti proti temu edinemu sovražniku, vse druge je odnesel čas, ali pa jih je požrl komunizem.« Zatem pa veli: »Pogumno in brez obotavljanja se zato posloavimo

² Isto.

³ Slovenec, 26. VIII. 1936, uvodnik »Kje je sovražnik«.

⁴ Letak slovenskega ljudskega gibanja iz leta 1935. ACK, fond letaki.

od sedanjosti, ki nam niti kot katoličanom niti kot Slovincem ni v prid in s tako neizprosno gradimo bodočnost, bodočnost pametne svobode in poštenega kruha.«⁵

S špansko državljansko vojno je postal izhodišče programa Slovenske ljudske fronte (SLF) boj za mir, boj proti vojni in fašizmu, boj zoper profašistične struje, ki so nastajale doma, in zoper politično in gospodarsko usmerjanje Jugoslavije k nacistični Nemčiji, hkrati s tem pa zahteve po notranji preureditvi in demokratizaciji države.

Na temelju dveletne bilance vlade režima JRZ, ki ni izpolnil nobene izmed obljub o demokratizaciji in političnih zakonih, je ljudska fronta leta 1937 zahtevala splošno, tajno in enako volilno pravico za oba spola, volitve v ustavodajno skupščino, sodelovanje z demokratičnimi državami in priznanje Sovjetske zveze, progresivno obdavčenje kapitala in dodala delavske zahteve po volitvah v Delavsko zbornico in po svobodnem strokovnem in političnem organiziranju delavstva.⁶

Kako je SLF skušala uresničevati te programske zahteve? V okviru ljudskofrontnega gibanja je bilo v letih 1935—1937 več množičnih akcij, SLF pa je tudi podpirala akcije društev, ustanov in organizacij za posamezne zahteve, ki so bile na liniji njenega programa. Tako so se za politično osnovo ljudske fronte laže opredeljevali tisti, ki so tedaj sprejemali šele posamezne točke njenega programa. Prav te akcije so bile barometer moči vpliva SLF, hkrati pa so krepile idejo sodelovanja in skupnega boja.

Za to razdobje so bile značilne podpisovalne akcije za določene zahteve, npr. zoper prepoved delavskih prosvetnih društev Svoboda, časnika Ljudske pravice, za amnestijo političnih jetnikov itd. Ta elementarna oblika protesta je bila v začetkih oblikovanja SLF zelo pomembna, ker je z agitacijo med posamezniki odpirala možnost, da so se zmeraj novi ljudje različnih slojev vključevali v razne akcije in zahteve. V takratnih razmerah, ko je oblast takšne akcije preganjala ali celo prepovedovala, so bile le-te organizirana oblika protesta. V amnestijski akciji je samo v Ljubljani podpisalo spomenico 40 korporacij in v dveh dneh okrog 1000 ljudi različnih poklicev in političnih naziranj. V revirjih so zbrali v enem dopoldnevu prek 1000 podpisov, v Ptujju in Mariboru pa po 600. V mnogih krajih je oblast akcijo zatrla že takoj v začetku in zbiralce podpisov kaznovala z globami.⁷ Medtem ko se je amnestijska akcija omejila predvsem na mesta, je akcija zoper prepoved Ljudske pravice zajela tudi podeželje in zbrala v Sloveniji okoli 20 000 podpisov.⁸

Za pritegovanje najširših slojev je bila zelo uspešna akcija za ljubljansko bolnišnico, ki so jo konec leta 1935 začeli študentje v okviru Akademске akcije za izpopolnitev ljubljanske univerze.⁹ Z ustanovnim občnim zborom Akcije za razširitev ljubljanske bolnišnice februarja 1936 je postala to vseslovenska akcija in so v njej sodelovale vse vidnejše kulturne, gospodarske in stanovske organizacije. V industrijskih središčih pa so v akcijskih odborih,

⁵ Slovenec, 26. VIII. 1936.

⁶ Letak »Slovenskemu delovnemu ljudstvu, vsem poštenim Slovincem«, slovensko kmečko delavsko gibanje, maj 1937. ACK, fond letaki.

⁷ Poročilo člana PK KPJ za Slovenijo Antona (Jožeta Vilfana) CK KPJ konec oktobra 1935, ACK, fond kominterne (K1).

⁸ Ivan Kreft, Spomini ljudskega agitatorja. Maribor, 1954, str. 48—49.

⁹ Brošura Akademске akcije za izpopolnitev univerze v Ljubljani o stanju v ljubljanski bolnišnici, december 1935.

ki so organizirali množična zborovanja, sodelovale tudi delavske organizacije, kmetje in obrtniki.¹⁰

Slovenska ljudska fronta je podprla tudi akcijo zoper izrivanje slovenskega jezika iz šol in ustanov, ki jo je sprožilo gibanje okrog neodvisnega slovenskega lista Slovenija. Decembra 1935 je v Ljubljani ustanovljen akcijski odbor sprejel spomenico, ki je terjala popolno samoupravo šolstva v Sloveniji. Podpisalo jo je 23 najvažnejših slovenskih kulturnih in gospodarskih ustanov ter predstavniki slovenskih občin.¹¹ Podobno so ob podpori slovenskega ljudskega gibanja potekala tudi zborovanja za žensko volilno pravico in druge ženske zahteve, ki so jih organizirale združene ženske organizacije.¹²

Druga pot za širjenje programa ljudske fronte med množicami so bila zborovanja, ki jih je organiziralo KDG bodisi kot zborovanja ljudske fronte, združene opozicije, Kmečke sloge ali kot zborovanja kmetov in sicer na severnem Štajerskem, v Prekmurju in krajih ob slovensko-hrvaški meji, kjer je bilo KDG najbolj zasidrano. Na teh zborovanjih, kjer se je zmeraj zbralo nekaj tisoč ljudi, so govorili tudi komunisti, zato jih je oblast prepovedala in so jih potem začeli sklicevati onstran meje na hrvaških tleh.¹³ Zborovanja JRZ in Ljotičevega Zbora pa so privrženci SLF pogosto izkoriščali za razkrinkovanje politike njunih vodstev in propagiranje ljudskofrontnega programa.¹⁴

Manj množičen, vendar za širjenje kroga privrženecv SLF bolj trajen način dela so bili zaupni sestanki v manjših krajih in vaseh ob praznikih in nedeljah, kamor so prihajali privrženci ljudske fronte iz študentskih in izobraženskih krogov.¹⁵ Tudi poverjeniška mreža glasil Ljudske pravice, Slovenske zemlje, združene s Stasro pravdo, in Neodvisnosti je bila hkrati mreža za širjenje ljudske fronte. Poverjeniški odbori na terenu so pogostoma samostojno izdajali razne okrožnice, letake in organizirali tudi posamezne akcije.¹⁶

Razgibana oblika delovanja ljudske fronte, ki se je uveljavila leta 1937, so bili njeni izleti, ki so imeli značaj političnih zborovanj. Organizirali so jih komunisti in njihovi simpatizerji najprej v okolici Ljubljane, nad Črnučami, Zalogom, v Ihanu, potem pa tudi po drugih krajih Slovenije.¹⁷ Zaradi izrazito levičarskega značaja jih je oblast kmalu sprevidela. Takole pravi poročilo banske uprave: »Ti izleti, ki potekajo pod krinko ljudske fronte, dokazujejo, da so se komunisti vrgli na legalno delovanje med ljudskimi množicami. Ta način je uspešnejši kot ilegalno delovanje, za komuniste pa manj nevaren.« Zato je s posebno okrožnico ukazala sreskim načelstvom in policijskim upravam, da morajo posvetiti izletom nezakonite ljudske fronte posebno

¹⁰ Slovenija, 21. II. 1936; Akademski glas, 10. VI. 1936; Delavski obzornik, 30. VI. 1936; Stara pravda, 18. VI. 1936; Slovenska zemlja, 3. IX. 1936; isto kot opomba 1.

¹¹ Slovenija, 7. I. 1936; isto kot opomba 1.

¹² Ljudska pravica, 1. XI. 1935; Slovenska zemlja, 30. X. 1935; Delavski obzornik, 23. XI. in 13. XII. 1935; arhiv JŽZ v zapuščini Minke Govekar. Arhiv IZDG, M/B VIII.

¹³ Ljudska pravica, 15. XI. in 24. XII. 1935; Slovenska zemlja, 15. XI. 1935 in 15. V. 1936; Bojevnik, 19. III. 1936; Stara Pravda, 21. V. in 18. VI. 1936; Neodvisnost, 17. IV. 1937.

¹⁴ Delavski list, 15. X. 1937; okrožnica banske uprave dravske banovine z dne 17. VII. 1937. ACK, fond policijsko gradivo.

¹⁵ Poročilo Tita 9. IV. 1937. ACK, fasc. KI.

¹⁶ Pismo Sommerja (Gorkiča) — Fleišerju (predstavniku KPJ v kominterni) z dne 1. VI. 1937 — povzetek poročila iz Slovenije. ACK, fond KI.

¹⁷ Isto kot opomba 16; Neodvisnost, 29. V. 1937; kazenska spisa Jože Butinar in Oskar Kovačič, 1937. ACK.

pozornost, »ker ni izključeno, da se bodo zlorabljali za propagando komunističnih idej«. ¹⁸

Demonstrativen nastop ob prihodu predsednika JNS generala Petra Živkovića v Slovenijo junija 1937, je najbolj značilno pokazal, kako je že dozorela zavest o potrebi skupnega nastopanja proti fašizmu, za demokracijo, oziroma do kakšne mere so bile že premagane strankarske strasti in želje po medsebojnem političnem obračunavanju. Takrat je namreč ljudska fronta poklicala vse protifašistično usmerjene ljudi na Slovenskem ne glede na njih politično pripadnost v skupen boj. Še posebej se je obrnila na privrženca bivše SLS in slovenskega dela JRZ, »da spričo nevarnosti, ki jo predstavlja oživljena JNS in nastajanje drugih profašističnih skupin, združeni manifestiramo skupno voljo slovenskega naroda. ¹⁹ Klerikalno vodstvo je povabilo k sodelovanju odklonilo in svojim privržencom prepovedalo udeležiti se demonstrativnega nastopa skupaj z ljudskim gibanjem, ker mu je šlo le za političen obračun z JNS. Kljub temu so 5. junija v Ljubljani in 8. junija v Celju v množičnih demonstracijah proti Živkoviću sodelovali tudi delavci, študentje, kmetje in obrtniki iz katoliških vrst. To so bili, kot je zapisal Delavski list, »začetki tiste skupnosti ljudstva, ki kakor v Franciji in drugod nastaja polagoma v boju, v obratu in na ulici proti ljudskim sovražnikom in ki se potem razvije v čvrsti in mogočni zvezi vsega delovnega ljudstva proti fašizmu in bedi«. ²⁰ V tem množičnem in za slovenske razmere nepričakovano ogorčenem nastopu pa del delavstva ni sodeloval zaradi stališča socialističnih voditeljev, da se delavstva Živkovićevo potovanje po Sloveniji ne tiče. Združen nastop ljudstva je Delavska politika ocenila za pristavljanje piskrčka k obračunavanju med JRZ in JNS. V Mariboru, kjer demonstrativnega nastopa proti Živkoviću ni organizirala ljudska fronta, je bila demonstracija 7. junija pravcati strankarski spopad med klerikalnimi akademiki-stražarji, ki so posebej v ta namen prišli iz Ljubljane, in nacionalisti iz spremstva generala Živkovića. Spopad se je končal po povratku iz Maribora z napadom nacionalistov na klerikalne študente v Prihovi pri Konjicah in z ubojem katoliškega študenta Rudolfa Dolinarja. ²¹

Te dogodke v Ljubljani in Celju je tudi klerikalno vodstvo ocenilo kot nov pojav v slovenskem političnem boju. Zato so v Slovincu izrecno poudarili, da se proti JNS ne smejo nikdar vezati s komunizmom, niti iz taktičnih razlogov ne, »ker JNS ni tako močna, da bi rabili proti njej zaveznika, predvsem pa zato, ker je komunizem naš dogmatični, trajni in narodni nasprotnik, medtem ko je JNS le nasprotnik v dnevni politiki. JNS je v Sloveniji pokopana, komunizem še ni. Zato največji del boja velja njemu, pa naj se pojavi v kakršnikoli obliki«. ²²

¹⁸ Okrožnica banske uprave dravske banovine z dne 19. V. 1937. ACK, fond policijsko gradivo.

¹⁹ Letak »Slovinci in Slovenke«, privrženec slovenskega ljudskega gibanja v Ljubljani, v začetku junija 1937. ACK, fond letaki.

²⁰ Delavski list, 1. VIII. 1937, članek Kako je bilo z demonstracijami proti Živkoviću.

²¹ Isto kot opomba 20; Neodvisnost, 15. VI. in 19. VI. 1937; Delavska politika, 19. VI. 1937; Proleter, avgust 1937; Slovenec, 7., 8., 9. in 10. VI. 1937; letaka privrženec slovenskega ljudskega gibanja: »Živković, jugoslovanski Franco na delu« in »Združeno ljudstvo je odbilo fašistično ofenzivo na glavno mesto Slovenije«. ACK, fond letaki.

²² Slovenec, 8. VI. 1937, uvodnik JNS, Kominternina in mir.

Iz teh razlogov so tudi javno odklonili solidarnostno akcijo levičarskih študentov in trboveljskih rudarjev, ki so se hoteli pokloniti umorjenemu Dolinarju kot žrtvi fašizma, ker so ga hoteli kot »slovenskega narodnega mučenika« izkoristiti samo za manifestacijo lastnih strankarskih moči.²³

V okviru slovenskega ljudskofrontnega gibanja se je leta 1935-1936 oblikovalo tudi samostojno mladinsko protifašistično gibanje. Zamisel pokrajinske konference SKOJ o enotni organizaciji, Zvezi delovne mladine, ki naj bi združevala mladino vseh slojev, se je pokazala za nestvarno, kajti mladinsko skupnost je bilo mogoče graditi samo z upoštevanjem organizacij in društev, kjer se je mladina zbirala in delovala. To nalogo je začel opravljati legalen skojevski list za slovensko mladino Mlada pota. Okrog tega lista se je v dobrem letu njegovega izhajanja oblikovalo mladinsko gibanje, ki je s poverjeniško mrežo in sestanki bralcev in naročnikov dobilo tudi organizacijsko obliko. Posebno se je razmahnilo to gibanje ob pripravah na svetovni mladinski kongres v Ženevi leta 1936, ki je ob geslu »Nočemo skupnosti mrtvih, hočemo skupnost živih« razgibalo nekaj tisoč mladine in pritegnilo številna društva, zlasti v narodnostno ogroženih krajih. V Mariboru se je na primer združilo v pripravljalni odbor za mirovni kongres 25 društev, v Ptujju 10, na prireditvah pa je sodelovalo skupaj okrog 3000 mladincev in mladink. Gibanju mladine za mir so se na pobudo uredništva Mladih potov z javno skupno izjavo pridružila tudi vodstva Jugoslovanske strokovne zveze, Narodno strokovne zveze, Strokovne komisije, gozdoznikov, skavtov, akademske YMCA, Zveze ženskih društev in Zveze kmečkih fantov in deklet.²⁴ Ta uspešen začetek mladinskega ljudskofrontnega gibanja je za nekaj časa zavrila policija, ko je junija 1936 razkrila organizatorje tega gibanja.

Tudi študentska levica je spomladi 1937 sprejela program, ki je prizadevanja za izboljšanje položaja slovenske univerze in slovenskih študentov povezal s političnim bojem slovenskega naroda za njegovo vsestransko osvoboditev. Poglavitne misli tega programa, ki je nakazoval perspektivo za ponovno združitev vseh demokratičnih sil med študenti, so bile: popolna enakopravnost Slovencev, nemoten razvoj slovenske kulture in znanosti, popolna slovenska univerza, demokratične svoboščine in upoštevanje osnovnih pravic mladine; združitev razkosanega slovenskega naroda in njegova osvoboditev izpod fašističnega jarma ter napredek na vseh področjih človekovega delovanja; boj proti vojni in fašizmu, boj za mir in proti ogrožanju slovenskega naroda od italijanskega in nemskega fašizma.²⁵

Nadrobnejše razčlenjevanje vsake izmed teh in še drugih akcij, demonstracij in gibanj s pomočjo dokumentov, ki jih hrani arhiv CK ZKS (zlasti v fondu kominterne in v kazenskih spisih), nas pripelje do sklepa, da so jih posredno ali neposredno pobudili, organizirali ali imeli vsaj zvezo z njimi komunisti. V političnih razmerah, ki so nastale po vstopu SLS v vlado in po njeni združitvi v JRZ, ko na Slovenskem ni bilo politične stranke, sposobne osredotočiti razdrobljene demokratične opozicionalne sile, je nastal ugoden trenutek, da prevzame to vlogo komunistična partija. Za to nalogo pa se je morala usposobiti, prebiti okove ilegalnosti, preiti iz zaprtega ilegalnega v legalno delovanje in se uveljaviti v političnem življenju na Slovenskem. Hkrati s tem je morala

²³ Letak SLG »Združeno ljudstvo...«, glej opombo 21.

²⁴ Mlada pota, 6. V. in 23. VI. 1936; Stara pravda, 4. VI. 1936; Slovenska zemlja, 30. VII. 1936.

²⁵ Slovenski študent, 5. V. 1937.

utrjevati tudi svojo ilegalno organizacijsko strukturo. To je bil zamotan in težak proces. Potrebno je bilo spremeniti dotedanjo taktiko, ki so jo bolj določali dejavniki iz vrha v tujini kot domače razmere, in reorganizirati že ustaljeni sistem ilegalnega dela.²⁶

Dasi je partija v Sloveniji že v procesu svojega obnavljanja v letih 1932—1934 in zlasti na pokrajinski konferenci septembra 1934 jasno usmerila svojo politiko na delovanje med množicami, so komunisti zelo težko opuščali staro prakso zakonspiriranega ilegalnega dela, še težje pa so se otresli tesnosrčnih stališč zlasti do socialistov in katoličanov.²⁷ Zato je bilo treba poiskati najustreznejše poti do ljudstva, si pridobiti zaupanje pri zaveznikih v boju in podpreti vse tiste ljudi, gibanja in struje, ki so bili za akcijo. Zakaj posebne organizacijske tvorbe za zbiranje različnih slojev, ki so si jih zamislili v partijskem vrhu kot npr. Slovenski narodni revolucionarji, Rdeča sindikalna opozicija, Zveza delovne mladine, protifašistični komite, Enotna delavska stranka, so bile neučinkovite, ker je bilo potrebno upoštevati tradicionalne slovenske borbene oblike in organizacije.

Legalno delovanje komunistov je prinašalo s seboj nevarnost, da se organizacije, društva in akcije, kjer so komunisti nastopali ali delovali, spremene v izrazito komunistične, in tako dajejo režimu povod, da udari po njih. (Tak je bil npr. celjski zlet Svobod, Španski teden leta 1937, izleti ljudske fronte itd.) Hkrati pa so s tem pred oblastjo lahko po nepredvidnem kompromitirali tudi privrženca ljudskofrontnega gibanja, ki so sodelovali s partijo, in jih tako odvrčali od nje. Zato je skušala partija izrabiti vse možnosti za legalizacijo svojih članov. Spričo tega, da je policija poznala skoraj devetdeset odstotkov slovenskih komunistov in jih nadzorovala, pa si je partija hkrati tudi prizadevala pritegovati v svoje vrste nove ljudi, ki so se uveljavljali v javnem življenju, in varovati njihovo legalnost.²⁸

Raznovrstni problemi, ki so nastajali ob preusmerjanju partijske taktike v javno delovanje, so sredi leta 1936 sprožili tudi dokaj ostro nesoglasje med pokrajinskim komitejem KPJ za Slovenijo in osrednjim vodstvom v tujini. Spor sicer ni imel vidnejših posledic v slovenskem revolucionarnem gibanju, ki se je prav takrat močno razmahnilo (stavkovni val, akcije ljudske fronte, mirovno gibanje itd.), pač pa je značilno pokazal, da zlasti v teh novih razmerah ni več mogoče od zunaj voditi partijske politike. Prepletanje ilegalnega dela z legalnim je terjalo iznajdljivih kadrov brez sektaških naziranj in predsodkov. Zato se je v pokrajinskem komiteju močno občutila odsotnost tistih, ki so v letih 1931—1935 obnavljali partijo in bili sedaj v zaporih ali partijski emigraciji. V začetku leta 1936 je zadnji obširnejši vdor policije v partijsko organizacijo močno okrnil tudi pokrajinsko vodstvo, ki ni bilo povsem kos zapleteni problematiki legalnega delovanja. Ko so nekateri člani in instruktorji centralnega komiteja KPJ, ki so leta 1936 prihajali v Slovenijo, kršili konspiracijo in povzročili nove aretacije ter s tem zavrli tudi dobro zastavljene legalne akcije (npr. Mlada pota), je vodstvo sklenilo, da je nesmiselno še naprej vzdrževati stike s CK KPJ v tujini. Nezaupanje v osrednje vodstvo so še po-

²⁶ Prim. pismo KPJ za Slovenijo »O reorganizaciji partije« z dne 22. I. 1935; odloki plenuma CK KPJ »Reorganizacija in novi sistem dela«, 1. VII. 1936; pismo CK KPJ pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo, 1. IX. 1935. Vse v ACK, fond KI.

²⁷ Pismi Sommerja (Gorkiča) predst. KPJ v KI z dne 7. II. in 1. VI. 1937, povzetka poročil iz Slovenije. ACK, fond KI.

²⁸ Prim. poročila PK KPJ za Slovenijo v letih 1935—1937 v ACK, fond KI.

glabljala nasprotujoča si navodila o načinu izvajanja smernic VII. kongresa kominterne, ki so vnašala zmedo v partijski aktiv. Zato je skupina okrog sekretarja Mirka Koširja sredi leta 1936 poslala izvršnemu komiteju kominterne pismo, v katerem je izrekla nezaupnico CK KPJ in predlagala ustanovitev samostojnih nacionalnih partij, ki naj bi se vezale neposredno na kominterno. Druga teza, ki jo je zastopala ta skupina in je pomenila v končni konsekvenci likvidacijo partije, pa je bila, da bi zaradi policijskega nasilja opustili organizacijske stike med člani, češ da bi zadostovala samo idejna povezava. Partijci bi delali le v legalnih organizacijah na temelju svojega osebnega prepričanja. Te separatistične in likvidatorske zamisli ter nemoralno vedenje nekaterih članov in inštruktorjev CK KPJ med bivanjem v Sloveniji so napravile zmedo tudi med delom intelektualne komunistične mladine, ki je na pokrajinski konferenci SKOJ jeseni 1936 sklenila, da se slovenska komunistična mladinska organizacija odcepi od SKOJ, in povzročila tudi razcepitev v študentski levici na univerzi.²⁹

Ta pojav, ki je objektivno pomenil razbijanje enotnosti partije in bi bil zato lahko imel hude posledice, če ga ne bi bili hitro zavrnil, je vendarle koreninil v napakah, ki so izhajale iz vodenja partije iz tujine. Tito, ki je prvi razčiščeval ta vprašanja s slovenskim partijskim vodstvom, je septembra 1936 v pismu centralnemu komiteju ugotovil, »da je kritika iz Slovenije, čeprav se ne more v celoti sprejeti, vendarle signal, da je treba spremeniti sistem dela, izpeljati predvideno reorganizacijo in pritegniti v vodstvo nove, mlade ljudi iz domovine.«³⁰ Omenjena sporna vprašanja so poravnali že med pripravami na ustanovitev Komunistične partije Slovenije.

Ustanovni kongres KPS pa ni partije samo organizacijsko konsolidiral. Njegova pomembnost temelji predvsem v novih vidikih, iz katerih je izhajal pri oblikovanju bodoče partijske politike. Iz poročila o kongresu jih lahko povzamemo v tehle strnjjenih točkah:

Nevarnost, ki grozi slovenskemu narodu od nemškega in italijanskega fašizma, postavlja slovenski delavski razred pred zgodovinsko nalogo, da sam prevzame obrambo svojega naroda.

Slovenski komunisti, ki so se dotlej ukvarjali predvsem z vprašanji razredne politike delavstva, se morajo zavzeti za problem vsega slovenskega naroda.

Ustanovitev KPS bo izpodbijala trditev sovražnikov, da komunisti niso resnično branilci svojega naroda in da je njihova politika glede narodnega vprašanja zgolj propagandni manever.

Ustanovitev KPS bo pospeševala rast slovenskega partijskega kadra in ga tesneje povezala s slovenskim narodom. Komunisti morajo biti ravno zato, ker so dobri internacionalisti, tudi dobri Slovenci. Poznati morajo svoj narod, njegovo preteklost in njegove posebnosti, ker jim bo le to dajalo legitimacijo za delo med ljudskimi množicami.

Ustanovitev KPS bo okreplila tudi enotnost KPJ. Zato se je treba bojevati proti separatističnim in nacionalističnim tendencam znotraj slovenskega komunističnega in delavskega gibanja, ki ne slabijo le skupnega boja jugoslovanskih

²⁹ Prim. poročila PK KPJ za Slovenijo od poletja 1936 do sredine leta 1937. ACK, fond KI; kazenski spis Ante Novak, 1936. ACK; spomini Mirka Koširja v arhivu TNZ.

³⁰ Poročilo Rudija iz Slovenije 21. IX. 1936. ACK, fond KI.

narodov, temveč tudi in celo v prvi vrsti boj slovenskega naroda in slovenskega delavskega razreda.³¹

V teh kongresnih izhodiščih pa je iskati tudi temelj za razumevanje vloge KPS v dneh, ko je bilo potrebno v boju proti okupatorju združiti vse sile slovenskega naroda.

³¹ Pismo Sommerja (Gorkiča) pred. KPJ v KI (povzetek poročila E. Kardelja o ustanovnem kongresu KPS). ACK, fond KI.